

14.06.2021, Białystok

mgr Katarzyna Trusewicz
Uniwersytet w Białymstoku
Wydział Filologiczny
Kolegium Literaturoznawstwa

AUTOREFERAT

Puszcza Białowieska w ekonarracjach

Wybór tematu mojej rozprawy doktorskiej w oczywisty sposób wynikał z osobistego zainteresowania literaturą i przyrodą. Chociaż można je sobie przeciwstawiać, posługując się stereotypowym rozróżnieniem kultury i natury, zawsze wydawało mi się, że są to raczej światy wzajemnie się dopełniające, składające się na fascynujące, ludzko-nie-ludzkie doświadczenie przyrody. Zarówno oddawanie się lekturze, jak i leśne spacerory wzbogacały i pogłębiały to doświadczenie.

Wiedza, jaką zdobyłam w ramach studiów filologicznych pozwoliła mi krytycznie przyrzeć się literaturze, którą zaczytywałam się od dzieciństwa. Zanim jednak zdałam sobie sprawę z potencjału tkwiącego w narracjach przyrodniczych, moje zainteresowania badawcze skupione były na literaturze regionu, a decydując się na podjęcie studiów doktoranckich byłam zdeterminowana, by kontynuować moje badania.

Studia doktorancie, a w szczególności seminarium doktorskie prof. Elżbiety Konończuk, proponowane przez nią lektury, prowadzone dyskusje, kontakt ze studentami z Polski i zagranicy pozwoliły mi zdać sobie sprawę, że przyroda w literaturze nie musi (a nawet nie powinna) funkcjonować jako symbol czy alegoria. Ważnym momentem była lektura biografii Simony Kossak autorstwa Anny Kamińskiej. W życiu i działalności Kossak dostrzegłam zbudowaną na wiedzy refleksję nad przyrodą, gorliwe pragnienie popularyzacji, jak i gotowość do praktycznego działania na rzecz jej ochrony.

Mimo że z pojęciem „performatywności” zetknęłam się dopiero na studiach polonistycznych, zawsze towarzyszyło mi przekonanie, że literatura spełnia funkcję sprawczą. Żywe zainteresowanie tym problemem zaowocowało pracą magisterską dotyczącą

performatywnej funkcji form teatralnych tematyzujących podlaską lokalność, napisanej pod kierunkiem prof. Elżbiety Konończuk. Całe moje myślenie o literaturze i sztuce jest przesiąknięte przekonaniem, że mogą one wywierać wpływ (zarówno pozytywny, jak również negatywny) na rzeczywistość. Z tego też powodu, pisząc rozprawę doktorską dotyczącą puszczańskich ekonarracji, jej istotnym elementem uczyniłam rozważania nad ich sprawczym potencjałem. Poszukiwanie pojęcia, za pomocą którego mogłabym pozwolić sobie na testowanie i sprawdzanie możliwości literatury, doprowadziło mnie do kategorii laboratorium, której poświęciłam osobny, podsumowujący rozdział *Puszcza jako laboratorium*. Ekonarracje Simony Kossak, inspirowane doświadczeniami zdobytymi w ramach jej leśnego laboratorium w leśniczówce Dziedzince, rozpatrzę jako eksperymenty, które ze względu na drzemiący w nich potencjał sprawczy mają szansę wzbudzić w czytelniku refleksję nad jego postawą wobec nie-ludzkich mieszkańców, zwierząt i roślin Puszczy Białowieskiej. Aby przejść do powyższych wniosków w sześciu rozdziałach zaprezentowałam tło historycznoliterackie, narzędzia i metody badawcze oraz przeprowadziłam analizę twórczości przyrodopisarzy nurtu białowieskiego.

Celem mojej rozprawy, *Puszcza Białowieska w ekonarracjach*, było przyjrzenie się wybranym utworom tematyzującym Puszcze Białowieską, których autorami są osoby wyposażone w wiedzę przyrodniczą. Najważniejszą z mojej perspektywy przyrodopisarką jest Simona Kossak. Włączając jej dzieła w kontekst utworów innych przyrodopisarzy, Bohdana Dyakowskiego, Jana Jerzego Karpińskiego, Janusza Bogdana Falińskiego, Adama Wajraka, Tomasza Samojlika oraz Michała Książka, starałam się wykazać, w jaki sposób Puszcza Białowieska jest przedstawiana w utworach określanych przeze mnie wspólną kategorią ekonarracji.

Przedmiotem analizy w mojej rozprawie czynię zarówno utwory literackie, jak również teksty publicystyczne i popularnonaukowe Simony Kossak. Wynika to z obszaru jej działalności przyrodopisarskiej, na którą składają się aktywność badawcza, artystyczna i proekologiczna. Problematyzując ekonarracje, biorę pod uwagę różnego rodzaju wypowiedzi literackie i pozaliterackie dotyczące Puszczy Białowieskiej, odnoszące się do różnego rodzaju wiedzy: artystycznej, naukowej, potocznej.

Moja rozprawa składa się z sześciu rozdziałów. W pierwszym, *Puszcza Białowieska w literaturze*, omówiłam wybrane utwory, tematyzujące puszcze, w porządku diachronicznym. Przywołałam kroniki Jana Długosza oraz poemat Mikołaja z Hussowa, następnie twórczość pisarzy, takich jak Adam Mickiewicz, Józef Ignacy Kraszewski, Eliza Orzeszkowa czy Henryk

Sienkiewicz. Autorami książek literackich byli również badacze z zakresu nauk przyrodniczych, tematyżujący Puszcę Białowieską w ramach aktywności popularyzatorskiej, wśród których jako najważniejszych wymieniam Bohdana Dyakowskiego, Jana Jerzego Karpińskiego oraz Józefa Paczoskiego. Z kolei najmłodsze pokolenie przyrodopisarzy opisujących specyfikę puszczańskiej przyrody reprezentują Tomasz Samojlik, Adam Wajrak oraz Michał Książek. W trakcie prowadzonych przeze mnie licznych kwerend zarówno w Puszczy Białowieskiej, jak również w bibliotekach okazało się, że temat Puszczy Białowieskiej w literaturze jest bardzo obszerny, dlatego decydując się na wybór przywołanych wyżej tekstów, skoncentrowałam się na tych, które podejmują problemy obecne również w twórczości artystycznej i popularyzatorskiej Simony Kossak, najważniejszej białowieskiej przyrodopisarki.

W rozdziale drugim, *Ekokrytyka – przegląd polskich stanowisk i propozycji interpretacyjnych*, skoncentrowałam się na zagadnieniach związanych z dyskursem ekokrytycznym, który rozumiem jako sposób czytania tekstów kultury skupiający się na analizie relacji człowieka z przyrodą. Moje rozumienie ekokrytyki wyrosło z lektury książki Anny Barcz, prekursorki badań ekokrytycznych w Polsce, autorki *Realizmu ekologicznego. Od ekokrytyki do zookrytyki w literaturze polskiej*¹. Jako poznawczo cenne rozpatruję również publikacje i zaangażowanie naukowe Julii Fiedorczyk (*Cyborg w ogrodzie. Wprowadzenie do ekokrytyki*²) oraz Ewy Domańskiej, która na gruncie polskiego literaturoznawstwa publikacjami dotyczącymi humanistyki ekologicznej³, humanistyki ratowniczej⁴ oraz humanistyki zaangażowanej⁵ przygotowuje grunt naukowej aktywności badaczy. Taką szansę, możliwość i pole do twórczej pracy stworzyła w moim przypadku prof. Elżbieta Konończuk, której otwartość i zainteresowanie ekonarracjami, jak również dociekliwość i krytyka motywowały mnie do poszukiwań i powstawania kolejnych akapitów omawianej rozprawy. Prof. Elżbiecie Konończuk zawdzięczam również inspiracje geopoetyckie dotyczące badań nad przestrzenią w literaturze, ważne ze względu na „usytuowanie” ekonarracji.

W rozdziale trzecim, *Przyrodopisarstwo nurtu białowieskiego*, wykazałam wpływ rozwijającej się w Polsce idei ochrony przyrody na charakter książek popularyzujących Puszcę Białowieską, publikowanych przez reprezentantów nauk ścisłych. Termin „przyrodopisarstwo” na grunt polskiego literaturoznawstwa wprowadziła Joanna Durczak w książce *Rozmowy z*

---

¹ A. Barcz, *Realizm ekologiczny. Od ekokrytyki do zookrytyki w literaturze polskiej*, Katowice 2016.

² J. Fiedorczyk, *Cyborg w ogrodzie. Wprowadzenie do ekokrytyki*, Gdańsk 2015.

³ E. Domańska, *Humanistyka ekologiczna*, „Teksty Drugie” 2013, nr 1-2.

⁴ E. Domańska, *Historia ratownicza*, „Teksty Drugie” 2014, nr 5.

⁵ E. Domańska, *Sprawiedliwość epistemiczna w humanistyce zaangażowanej*, „Teksty Drugie” 2017, nr 1.

ziemią. *Tradycja przyrodopisarska w literaturze amerykańskiej*⁶. Zaproponowana przeze mnie formuła „przyrodopisarstwa nurtu białowieskiego” powstała w analogii do metody Durczak i obejmuje utwory, w których Puszcza Białowieska stanowi centrum zainteresowań pisarzy. W rozdziale przywołuję ekonarracje takich przyrodników-pisarzy jak Bohdan Dyakowski, Jan Jerzy Karpiński, Janusz Bogdan Faliński, Adam Wajrak, Tomasz Samojlik oraz Michał Książek, którzy za pośrednictwem swojej twórczości przybliżają czytelnikom specyfikę Puszczy Białowieskiej i jej nie-ludzkich mieszkańców.

W kolejnych trzech rozdziałach analizie i interpretacji poddaję twórczości i aktywności przyrodoznawczo-popularyzatorską Simony Kossak, która w swoich utworach w zróżnicowany sposób poruszała szereg problemów związanych z relacją człowieka z przyrodą. Twórczość Kossak przybliżam w ramach zaproponowanej przeze mnie kategorii gatunków puszczańskich, a jej ekonarracje dotyczące Puszczy Białowieskiej – opowiadania, gawędy oraz sagę – rozważam jako gatunki literackie warunkowane przestrzenią geograficzną w oparciu o geokulturologię omówioną w książce *Mit szlacheckiego gniazda. Studium geokulturologiczne o klasycznej literaturze rosyjskiej*⁷ Wasilija Szczukina oraz teorię gatunków przestrzennych zaproponowaną przez Elżbietę Konończuk w artykule *W stronę przestrzennej teorii gatunków literackich*⁸.

W rozdziale czwartym, „Herbstory”. *Opowiadania o ziołach*, problematyzuję opowiadania Kossak w ramach namysłu nad kwestią podmiotowości roślin, ich sprawczości i bezpośredniego wpływu na historię. Neologizm „herbstory” zbudowałam jako analogię do terminu „herstory”, używanego przez badaczki drugiej fali feminizmu w celu podkreślenia kobiecego wkładu w dzieje ludzkości. Opowiadania Simony Kossak skonfrontowałam z kategorią tekstu środowiskowego Lawrence’a Buella, a nieintencjonalne sprawstwo roślin, związane z kategoriami pamięci i miejsca, rozważyłam w ramach humanistyki ekologicznej oraz humanistyki ratowniczej Ewy Domańskiej.

W rozdziale *Ekogawędy* skoncentrowałam się na radiowych gawędach Simony Kossak, które przez kilka lat cieszyły się popularnością słuchaczy. „Ekogawędy” Kossak rozumiem jako praktykę społeczną, nastawioną na uwrażliwienie odbiorców na los zwierząt. Tłem prowadzonych w tej części pracy rozważań jest analiza doświadczeń bezpośredniego kontaktu przyrodopisarki z dzikimi, lecz oswojonymi w ramach codziennych doświadczeń zwierzętami

---

⁶ J. Durczak, *Rozmowy z ziemią. Tradycja przyrodopisarska w literaturze amerykańskiej*, Lublin 2010.

⁷ W. Szczukin, *Mit szlacheckiego gniazda. Studium geokulturologiczne o klasycznej literaturze rosyjskiej*, przeł. B. Żyłko, Kraków 2006.

⁸ E. Konończuk, *W stronę przestrzennej teorii gatunków literackich*, „Zagadnienia Rodzajów Literackich” 2019, z. 3.

(np. bliskie autorce naukowo i emocjonalnie sarny czy obdarzony szczególnym charakterem kruk Korasek), o których badaczka opowiadała za pośrednictwem nagrywanych w Puszczy Białowieskiej gawęd.

Ostatni rozdział, *Saga, czyli las rzecz*, dotyczy *Sagi Puszczy Białowieskiej* Simony Kossak. Istotny kontekst prowadzonych rozważań stanowi książka Ottona Hademanna, *Dzieje Puszczy Białowieskiej w Polsce przedrozbiorowej (w okresie do 1798 roku)*⁹, której autor twierdził, że „historia lasów jest niczym innym, jak obrazem ich zaniku, zmierzchu”. Również Simona Kossak, za pośrednictwem przyrodniczej sagi, opisywała destrukcyjny wpływ człowieka na puszczańską przyrodę. W rozdziale podjęłam się próby wykazania, że metaforyczne rozumienie *silva rerum*, „lasu rzeczy”, znajduje odzwierciedlenie w stylistyce i kompozycji *Sagi Puszczy Białowieskiej*.

Katarzyna Trusewicz

---

⁹ O. Hademann, *Dzieje Puszczy Białowieskiej w Polsce przedrozbiorowej (w okresie do 1798 roku)*, Warszawa 1939.